

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2010, 4(8), p. 339–355.

TARPTAUTINIŲ BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS STANDARTŲ REALIZAVIMO ASPEKTAI VYKDANT LAISVĖS ATĖMIMĄ

Dmitrij Usik

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto
Mediacijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 608
Elektroninis paštas dmitrijus@mruni.eu

Pateikta 2010 m. lapkričio 4 d., parengta spausdinti 2010 m. gruodžio 5 d.

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami Lietuvos baudžiamosios, bausmių vykdymo politikos ir penitencinės veiklos bei šios srities teisėkūros atitiktis tarptautiniams baudžiamosios justicijos standartams dėl sankcijų ir priemonių, susijusių su laisvės atėmimo taikymu. Atskleidžiamos šių tarptautinių standartų reikšmė nacionalinei bausmių vykdymo sistemai ir teisinės bei organizacinės prielaidos ir galimybės tobulinti suėmimo ir bausmių, susijusių su laisvės atėmimu, efektyvumą. Šiandien galiojantys Lietuvos teisės aktai baudžiamosios justicijos srityje, orientuoti į tarptautinės bendruomenės rekomendacijų dvasią, ne visuomet atspindi jų principus bei raidę. Dėl to nacionalinė baudžiamosios justicijos sistema ne visada vertinama kaip pažangi ir atitinkanti tarptautinius standartus. Straipsnyje analizuojama kai kurių Europos Sąjungos valstybių pažangi patirtis, atskleidžiami nacionalinės teisės normų bei jų įgyvendinimo praktikos neatitiktis tarptautinių elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartų, tiriamos valstybės baudžiamosios justicijos politikos, šios srities teisės aktų bei baudžiamosios justicijos institucijų praktinės veiklos tobulinimo perspektyvos Lietuvoje, pateikiami galimi šių neatitikimų pašalinimo arba švelninimo būdai.

Reikšminiai žodžiai: tarptautiniai elgesio su kaliniais standartai, įkalinimas, suėmimas, laisvės atėmimo bausmė, nuteistieji.

Įvadas

Temos aktualumas. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383 patvirtintoje Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje pabrėžiama, kad Lietuva siekia kuo daugiau panaudoti narystės tarptautinėse organizacijose galimybes. Ypač daug dėmesio skiriama tam, kad būtų užtikrinta nacionalinių teisės normų atitiktis Europos Sąjungos pripažintiems nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės standartams¹. Todėl Lietuvai yra svarbu priartinti nacionalinės baudžiamosios justicijos normas prie JTO bei ES standartų ir juos suderinti.

Vykdant tarptautinį bendradarbiavimą baudžiamosios justicijos srityje, sukuriamos normos, taisyklės ir rekomendacijos, kurios šiuolaikinėje baudžiamosios justicijos mokslų teorijoje bei tarptautiniuose teisės aktuose vadinamos elgesio su teisės pažeidėjais tarptautiniais standartais. Šis terminas vartojamas tiek Jungtinių Tautų, tiek Europos tarptautinių institucijų dokumentuose, Lietuvos įstatymuose ir kituose teisės aktuose ir dokumentuose. Kadangi Lietuva negali kopijuoti kitų valstybių socialinės politikos (taip pat ir baudžiamosios justicijos srityje) modelių ir teisę, tarptautinių organizacijų sukurti standartai yra vienas svarbiausių ir pažangiausių nagrinėjamos srities idėjų šaltinis, nes jie sukurti remiantis visuotinai priimtu šiuolaikiniu mąstymu ir tarptautiniu lygmeniu pripažintomis idėjomis.

Elgesio su teisės pažeidėjais tarptautinis standartas – tai pavyzdys, modelis, kurio siūloma valstybėms laikytis tobulinant nacionalinius įstatymus, reglamentuojančius teisingumo, kriminalinių bausmių ir kitų baudžiamojo poveikių priemonių vykdymą, taip pat baudžiamosios justicijos bei bausmių vykdymo institucijų praktinę veiklą.

Nuo 1955 m. organizuojami Tarptautiniai Jungtinių Tautų Organizacijos kongresai dėl nusikalstamumo prevencijos ir elgesio su teisės pažeidėjais. Šie kongresai rengiami kas penkeri metai. Jau 1955 m. pirmajame JTO Kongrese, vykusiame Ženevoje, priimtas Tipinių minimalių elgesio su kaliniais taisyklių variantas, kurį 1957 m. patvirtino JTO Ekonominė ir socialinė taryba. Šio akto, tiesiogiai skirto elgesio su kaliniais standartams plėtoti, priėmimas buvo tolesnio tarptautinio Jungtinių Tautų bei Europos tarptautinių organizacijų bendradarbiavimo pagrindas kuriant dokumentus, reglamentuojančius tarptautinius šios srities standartus².

Tarptautinio bendradarbiavimo dėl nusikaltimų prevencijos ir elgesio su teisės pažeidėjais srityje galima skirti didelę grupę dokumentų, kurie nustato standartus, reglamentuojančius elgesį su kalinamaisiais (sulaikytaisiais, suimtaisiais, nuteistaisiais laisvės atėmimu arba arešto bausme). Tarptautinės bendruomenės dėmesys šiai žmonių kategorijai neatsitiktinis, nes būtent asmens, netekusio laisvės, teisės gali būti įvairiais būdais labiausiai suvaržomos.

1 Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.

2 *Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas Aidukas, M. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 223.

Svarbiausi dokumentai, nustatantys elgesio su kalinamaisiais tarptautinius standartus, yra minėtos JTO Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės ir Europos kalėjimų taisyklės (toliau – EKT), priimtos Europos Tarybos Ministrų komiteto 2006 m. sausio 11 d. 952-ame Ministrų Komiteto pavaduotojų posėdyje (rekomendacija Nr. R(2006)2). Jos pakeitė šios organizacijos 1987 m. priimtas Europos kalėjimų taisykles.

Europos kalėjimų taisyklės šiuo metu yra vienintelis regioninis tarptautinis dokumentas, plačiausiai apimantis specialius elgesio su įkalintaisiais asmenimis standartus. Kaip ir JTO Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, Europos kalėjimų taisyklės nėra privalomos, tačiau jos tiesiogiai ar netiesiogiai skatina aukštesnius standartus ir garantuoja minimalias humaniškas ir padorias elgesio su įkalintaisiais asmenimis sąlygas. Nuo praeito amžiaus devintojo dešimtmečio Lietuvoje vykdomos teisinės reformos metu visuomet buvo stengiamasi kiek įmanoma, pagal valstybės išgales, atsižvelgti ne tik į Lietuvos tarptautinius teisinius įpareigojimus, turinčius jai privalomąją galią, bet ir į egzistuojančius šioje srityje rekomendacinio pobūdžio tarptautinius standartus. Pažymėtina, kad Europos kalėjimų taisyklės taiko Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose³.

Šiuo metu galiojantys Lietuvos teisės aktai baudžiamosios justicijos srityje, atspindėdami nagrinėjamos srities tarptautinės bendruomenės rekomendacijų dvasią, ne visuomet atspindi juose dėstomus principus bei raidę, dėl to nacionalinė baudžiamosios justicijos sistema ne visada vertinama kaip pažangi ir atitinkanti tarptautinius standartus. Tai rodo kai kurių labai autoritetingų tarptautinių organizacijų Lietuvos baudžiamosios justicijos įstatymų bei institucijų vertinimai. Visų pirma Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) sprendimai ir vertinimai.

Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Komisija yra nagrinėjęs ne vieną skundą iš Lietuvos dėl bendrųjų įkalinimo sąlygų, įkalinimo įstaigų administracijos veiksmų nuteistųjų atžvilgiu, įkalinimo įstaigų administraciją kontroliuojančių institucijų neveikimo, nuteistųjų korespondencijos cenzūros ir kt., priėmė išnagrinėtose bylose ne vieną mūsų valstybei nepalankų sprendimą⁴.

Taip pat nepalankūs Lietuvai buvo ir Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) sprendimai ir vertinimai apsilankius Lietuvos įkalinimo įstaigose bei patikrinus, kaip Lietuvoje laikomasi 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, iš dalies pakeistos protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, teisės normų vykdančių įvairių formų laisvės atėmimą. CPT 2008 m. balandžio 21–30 d. inspektavo Lietuvą jau trečią kartą ir susipažino su priemonėmis, kurių Lietuvos valdžia ėmėsi įgyvendindama Komiteto rekomendacijas, pateiktas ankstesniųjų apsilankymų metu. Šį kartą CPT savo

3 Council of Europe. European Court of Human Rights. Third Section. *Case of Ramirez Sanchez v. France*. Appl. No. 59450/00, Judgment, Strasbourg. 27 January 2005.

4 Jočienė, D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-13]. <http://tm.infolex.lt/?item=stras_publ>. Taip pat žr. Švedas, G. *Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose prieš Lietuvą bausmių vykdymo klausimais*. Vilnius: UAB „Vaibra“, 2008.

ataskaitoje kaip ir ankstesniais metais pateikę Lietuvos valdžios atstovams nemažai rekomendacijų dėl netinkamo elgesio su įkalintaisiais, bendrųjų bei atskirų kategorijų kalinamųjų (nuteistųjų iki gyvos galvos, nepilnamečių) gyvenimo sąlygų, sveikatos priežiūros paslaugų teikimo jiems ir kitais klausimais. Savo ataskaitoje CPT eilinį kartą paragino Lietuvos valdžios atstovus vadovautis tarptautiniais elgesio su teisės pažeidėjais standartais sprendžiant įkalinimo įstaigų veiklos praktinius sunkumus ir problemas bei įstatymų leidyboje⁵.

Į tarptautinius elgesio su teisės pažeidėjais standartus taip pat orientuojasi ir nacionalinės institucijos, ir valstybės pareigūnai, vertindami padėtį šalies įkalinimo įstaigose. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierė Albina Radzevičiūtė 2008 m. spalio 8 d. sprendimu Nr. 4D-2008/2-1277 pradėjo tyrimą savo iniciatyva dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų, neužtikrinant Lietuvos higienos normų atitinkančių gyvenimo ir buities sąlygų Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, Kauno bei Šiaulių tardymo izoliatoriuose. Pažymyje Seimo kontrolierė konstatavo, kad kai kuriose Lietuvos įkalinimo įstaigose nesilaikoma visuotinai pripažintų tarptautinių standartų dėl elgesio su teisės pažeidėjais bei nacionalinių teisės normų, pažeidžiamos suimtųjų bei nuteistųjų žmogaus teisės⁶. Tai pripažįsta ir Teisingumo ministerija⁷.

Visa tai rodo nemenką nagrinėjamos grupės tarptautinių standartų reikšmę ir jų realizavimo problemas, su kuriomis susiduria šalies įstatymų leidžiamoji valdžia bei vyriausybės institucijos, atsakingos už baudžiamosios sistemos reformą arba tobulinimą. Šiame straipsnyje mes drįstame analizuoti valstybės baudžiamosios justicijos politikos, šios srities teisės aktų bei baudžiamosios justicijos institucijų praktinės veiklos tobulinimo bei realizavimo perspektyvas Lietuvoje atsižvelgiant į tarptautinės baudžiamosios justicijos standartų normas bei rekomendacijas.

Šio mokslinio straipsnio tikslas – atsižvelgiant į tarptautinius elgesio su įkalintaisiais standartus ir Lietuvoje vykdomų laisvės atėmimo bausmių ir kardomojo kalinimo kritinę analizę nustatyti politines, teises ir organizacines nagrinėjamų standartų realizavimo prielaidas, galimybes ir kryptis.

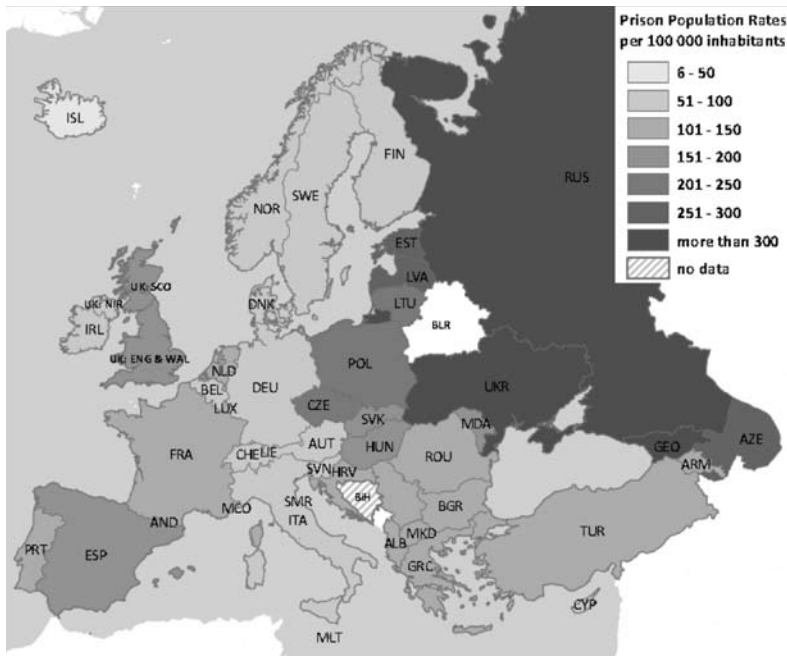
Mokslinio straipsnio objektas – tarptautiniai laisvės atėmimo bausmės ir kardomojo kalinimo taikymo bei vykdymo standartai ir jų realizavimo Lietuvos teisėje ir praktikoje prielaidos bei galimybes.

Siekiant įgyvendinti šio mokslinio straipsnio tikslą buvo taikyti sisteminės analizės, genetinis, lyginimo, dokumentų analizės ir kiti moksliniai metodai.

-
- 5 Responses of the Lithuanian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Lithuania from 21 to 30 April 2008 [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-11]. <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-24-inf-eng.htm>>.
 - 6 Seimo kontrolierius: Albina Radzevičiūtė. Pažyma dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų neužtikrinant Lietuvos higienos normų atitinkančių laikymo sąlygų Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime bei Šiaulių ir Kauno tardymo izoliatoriuose Nr. 4d-2008/2-1277 [žiūrėta 2010-06-12]. <<http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&pazyma=3463>>
 - 7 2010 m. Teisingumo ministerijos veiklos prioritetai [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-24 m.]. <http://www.tm.lt/dok/III_prioritetai.pdf>.

1. Įkalinimo taikymas Lietuvoje tarptautinių standartų ir Europos valstybių įkalinimo taikymo praktikos kontekste

Viena skaudžiausių ne tik Lietuvos, bet ir jos kaimyninių bei kai kurių kitų Europos valstybių problemų yra pernelyg didelis įkalintųjų skaičius. Pagal šį baudžiamosios justicijos rodiklį Lietuva Europoje „užleidžia“ pozicijas tik Latvijai, Estijai bei mūsų rytų kaimynams: Baltarusijai, Ukrainai, Rusijai. Centrinėje ir Vakarų Europoje mes kartu su Estija ir Latvija esame paskutinėse vietose. Pažymėtina, kad nepaisant to, kad nuo 2001 m. įkalintųjų skaičius Lietuvoje šimtui tūkstančių šalies gyventojui sumažėjo nuo 326 iki 237, mūsų pozicija Europos Sąjungoje nepakito, nes šių valstybių vidurkis yra apie 100 įkalintųjų šimtui tūkstančių šalies gyventojų (žr. 1 pav.).

1 pav. Įkalintųjų skaičius Europoje – per 100 000 gyventojų⁸

Europos Tarybos Ministrų Komitetas savo 1999 m. Rekomendacijoje Nr. R (99) 22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo⁹ rekomenduoja prokuro-

8 Council of Europe. Annual Penal Statistics – SPACE I – 2008, Strasbourg, 22 March 2010. PC-CP (2010) 07. SURVEY 2008. By Marcelo F. Aebi, Natalia Delgrande. University of Lausanne, Switzerland. Taip pat žr. Sakalauskas, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2007, 2: 121–133.

9 Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation R(99)22 of the Committee of Ministers to member states concerning prison overcrowding and prison population inflation. (Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers' Deputies). Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions. Council of Europe, Strasbourg, 2007, p. 79.

rams ir teisėjams laisvės atėmimo bausmę taikyti tik kaip išimtinę priemonę ir tik tais atvejais, kai šios priemonės taikymas neišvengiamas įvertinant nusikaltimo sunkumą (rekomendacijos 1 punktą). Taikydami laisvės atėmimo bausmes jie turi žinoti kalėjimų gyvenamųjų patalpų plotus, atsižvelgiant į egzistuojančią ir planuojamą nuosprendžių struktūrą bei politiką, kalėjimų populiacijos augimą (rekomendacijos 18 punktą). Kalėjimų talpumo išplėtimas, pabrėžiama rekomendacijoje, turėtų būti išskirtinė priemonė ir negali būti taikoma kaip ilgalaikis kalėjimų perpildymo problemos išsprendimas (rekomendacijos 2 punktą). Taip pat rekomendacijoje valstybėms narėms siūloma keisti šalies baudžiamąją politiką dekriminalizuojant ir perkvalifikuojant tam tikrus nusikaltimus, rečiau numatant laisvės atėmimo bausmės taikymą (rekomendacijos 4 punktą). Kardomojo kalinimo trukmė turi būti sutrumpinta iki minimumo, atsižvelgiant į teisingumo interesus. Dėl to šalys narės, pabrėžiama rekomendacijoje, turi užtikrinti, kad jų įstatymai ir jų taikymo praktika atitiktų Europos žmogaus teisių konvenciją (rekomendacijos 11 punktą). Valstybės turi panaudoti kardomojo kalinimo alternatyvas, pavyzdžiui, leisti asmenims, padariusiems nusikaltimus, gyventi numatytoje vietoje apribojant išvykimą ar tam tikrų vietų lankymą be atsakingų institucijų leidimo, plėtoti užstatų taikymo praktiką bei specialių įstaigų kontrolę ir priežiūrą (rekomendacijos 12 punktą).

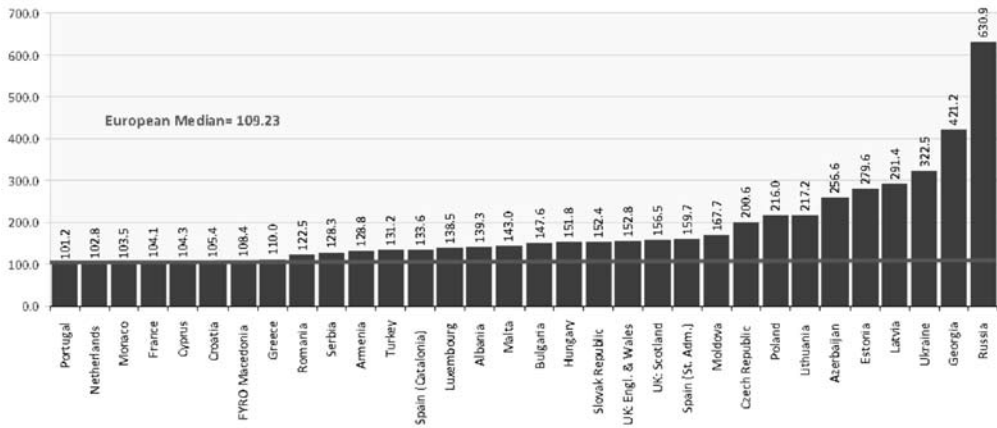
Lietuvoje ypač daug problemų kyla dėl kardamosios priemonės suėmimo taikymo, nes pagal CPT¹⁰ bei Seimo kontrolierių įstaigos Lietuvos tardymo izoliatorių inspektavimus šiose įstaigose dėl jų perpildymo neužtikrinamos ten laikomų asmenų žmogaus teisės, taip pat ir suimtųjų nepilnamečių teisės¹¹.

Nors priėmus naujus Lietuvos baudžiamąją justiciją reglamentuojančius įstatymus laisvės atėmimo bausmė taikoma rečiau, reikia pripažinti, kad šių įstatymų ir nacionalinių baudžiamosios justicijos politinio programinio pobūdžio teisės aktų realizavimas per paskutinius penkerius-šešerius metus įkalintųjų populiacijos iki Europos vidurkio nesumažino. Laisvės atėmimo bausmės bei suėmimas Lietuvoje vis dar taikomi pernelyg dažnai ir neatitinka tarptautinių standartų rekomendacijų (žr. 2 pav.).

Europos Tarybos Ministrų Komitetas savo Rekomendacijoje Nr. R (92) 17 dėl nuosprendžių suderinamumo rekomenduoja valstybėms narėms nuolat peržiūrėti įstatymuose nustatytus nuosprendžių paskyrimo pagrindus, o vengiant nepagrįstai griežtų nuosprendžių nuolat kritiškai peržiūrėti baudžiamąją politiką. Bausmės paskyrimo pagrindus rekomenduojama derinti su humaniška nusikalstamumo kontrolės politika, rečiau taikant laisvės atėmimo bausmes ir praplečiant alternatyvių laisvės atėmimui bendruomenės sankcijų taikymą. Rekomenduojama taip pat vykdyti dekriminalizavimo politiką, kartu panaudojant tarpininkavimą ir kompensacijos priemones nusikaltimų aukoms.

10 Responses of the Lithuanian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Lithuania from 21 to 30 April 2008.

11 Seimo kontrolierius: Albina Radzevičiūtė. Pažyma dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų neužtikrinant Lietuvos higienos normų atitinkančių laikymo sąlygų Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime bei Šiaulių ir Kauno tardymo izoliatoriuose Nr. 4d-2008/2-1277. *Ibid.*

2 pav. Valstybės, kuriose įkalintųjų skaičius šimtui tūkstančių gyventojų didžiausias¹²

Teismams rekomenduojama nuosprendžiuose kiekvieną kartą konkrečiomis priežastimis pagrįsti laisvės atėmimo bausmės paskyrimą¹³.

Atsižvelgiant į nagrinėjamos rekomendacijos nuostatas valstybei būtina vėl, kaip ir prieš dešimtmetį, peržiūrėti šalies baudžiamąją politiką, įstatymus bei jų įgyvendinimo praktiką skiriant nusikaltusiems asmenims suėmimą bei susijusias su laisvės atėmimu bausmes. Tai pareikalautų atitinkamų Lietuvos Respublikos baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo kodeksų pataisų. Bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių, orientuotų ne į asmens įkalinimą, diegimas praktikoje susijęs su šių bausmių naudomis viešinimu tikslinei grupei, ypač teisėjams ir prokurorams, siūlant ar priimant sprendimus dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo. Asmenys, susiję su bausmių skyrimu, turi būti tikri, kad šios įkalinimo alternatyvos yra patikimos ir veiksmingos. Alternatyvių suėmimui bei laisvės atėmimui bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių taikymas duos ir nemenkos ekonominės naudos valstybei, nes jos kainuoja daug pigiau, o bausmės efektyvumas, t. y. bausmės tikslai, pasiekiami minimaliomis represinėmis ir materialinėmis sąnaudomis.

Taip pat Lietuvoje neišnaudotas atviro tipo pataisos įstaigų potencialas. Vadovaujantis progresyvaus bausmės atlikimo principu nuteistieji, atlikę tam tikrą laisvės atėmimo bausmės dalį uždaro tipo pataisos įstaigose, gali būti perkeltami likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlikti atviro tipo pataisos įstaigoje. Tokio tipo pataisos įstaigos labai paplitusios Europoje ir visame pasaulyje ir suvokiamos kaip įstaigos, kuriose nuteistiesiems padedama integruotis į visuomenę natūralesnėmis gyvenimo visuomenėje sąlygomis. Jose nuteistieji gali turėti daugiau kontaktų su išoriniu pasauliu, naudingu

12 *Annual penal statistics*. Pc-cp\space\documents\pc-cp (2010)07 – e. COUNCIL OF EUROPE. Strasbourg, 22 March 2010, p. 32.

13 Council of Europe. Committee of Ministers. Consistency in sentencing : recommendation No. R (92) 17, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 October 1992 and explanatory memorandum. Strasbourg: Council of Europe Press ; Croton, NY: Manhattan Pub. Co. [distributor], 1993.

sėkmingai integracijai į visuomenę (dirbti arba ieškoti darbo ir mokytis laisvėje, palaikyti ryšį su socialinėmis tarnybomis bandant spręsti savo socialines problemas, dažniau matytis su šeima, dalyvauti laisvėje organizuojamuose kursuose ir specialiuose renginiuose tam tikroms asmenų grupėms ir kt.).

2. Laisvės atėmimu nuteistųjų Lietuvoje užimtumo atitikimo tarptautinius standartus problemos

EKT rekomenduoja visiems kaliniams įkalinimo įstaigose užtikrinti tinkamą užimtumo programą, o valandos, praleidžiamos už kamerų sienų, pagal taisykles turi atitikti žmoniškąjį ir socialinį bendravimo lygį. Kalėjimų režimas turėtų užtikrinti kalinių gero vės poreikius (EKT 25 taisyklė). Taip pat taisyklės rekomenduoja, kad tais atvejais, kai nuteisti kaliniai dalyvauja švietimo ar kitose programose darbo valandomis, kaip suplanuota jų bausmės atlikimo plane, jiems būtų mokoma kaip už darbą (105 taisyklė).

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimu Nr. IX-1383 patvirtintoje Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje numatyta užtikrinti asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, grįžimą į visuomenę, imtis visų galimų priemonių siekiant užtikrinti bent minimalų laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų įdarbinimą, kad jie toliau socialiai nedegraduotų ir neprarastų profesinių įgūdžių. Praėjus septyneriems metams po Seimo nutarimo priėmimo nutiestųjų ir suimtųjų asmenų įdarbinimas ir užimtumas Lietuvos pataisos įstaigose bei tardymo izoliatoriuose nepagėrėjo. Pagal Kalėjimų departamento ataskaitas 2009 m. pirmajame pusmetyje jam pavaldžiose įstaigose buvo įdarbinta arba kita darbo veikla užimta tik 32 proc. visų laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų¹⁴. Tuo tarpu dar 1975 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas savo Rekomendacijoje (75) 25 dėl darbo kalėjimuose įkalinamųjų nuteistųjų darbą įvertino kaip svarbų ir aktualų kalinių mokymo ir reabilitavimo elementą, svarbią pataisos įstaigų darbinio valdymo dalį ir rekomendavo valstybėms narėms:

- suteikti apibrėžtą darbo kalėjime statusą ir prioritetą;
- atitinkamais ištekliais pagal įstaigų poreikius paremti darbo programas;
- panaudoti pataisos įstaigose adekvačias ir šiuolaikiškas valdymo sistemas, techniką bei gamybos procesus;
- visais įmanomais būdais siekti suvienodinti darbo kalėjime ir darbo už kalėjimų ribų sąlygas, tikslus ir užmokesčius;
- kalėjimų personalui akcentuoti nuteistųjų darbo reikšmę.

Praėjo daugiau kaip vienuolika metų, kai buvo priimtas Seimo nutarimas „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“¹⁵, kuriame pabrėžiama, kad nuteistųjų darbas turi lemiama reikšmę vertinant asmenų pasitaisymą bei taikant jiems lengvatas, numatoma pataisos įstaigų pirmenybė gauti valstybinius už-

14 Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos 2009 m. suvestinė. Kalėjimų departamentas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2010-09-23]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

15 Lietuvos Respubliko Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.

sakymus bei subsidijos privatiems dariniams, aprūpinantiems nuteistuosius darbu. Teisinės sistemos reformos metmenyse buvo numatyta supaprastinti gamybos priemonių atnaujinimo ar pakeitimo tvarką. Tačiau šių dienų kalnamųjų padėties analizė rodo, kad dėl įvairių ekonominių, politinių, socialinių priežasčių šių planų nelemta įgyvendinti. Iškalbingiausiai apie tai byloja apie 70 proc. šiandien laisvės atėmimo vietose dykinėjančių nuteistųjų, kuriems griežta bausmė tapo savotišku atleidimu nuo vieno pagrindinių mūsų civilizacijos pamatų, be kurio negali normaliai egzistuoti nei pati visuomenė, nei nė vienas darbingas jos narys. Tai, mūsų tvirtu įsitikinimu, kelia grėsmę visuomenės saugumui, nes daugumos nuteistųjų atžvilgiu nevykdoma viena iš pagrindinių, o galbūt ir svarbiausia pataisos priemonių, numatytų Bausmių vykdymo kodekse, darbas. Ir jeigu prieškriziniiais metais šios problemos išspręsti nepavyko, tai drįstame prognozuoti, kad per artimiausius 10–15 metų tuo labiau nepavyks. Todėl būtina imtis kitų alternatyvių veiksmų, rekomenduojamų tarptautinių elgesio su teisės pažeidėjais dokumentų ir atitinkančių pažangių Europos šalių praktiką. Manytume, kad atėjo laikas imtis kitų priemonių, užtikrinančių didesnę nuteistųjų jeigu ne įdarbinimą, tai užimtumą, kaip tai daroma kitose valstybėse. Tiesa, be valstybės paramos to padaryti nepavyks.

Pavyzdžiui, Danijoje nuteistųjų įdarbinimo tikslas yra ne išnaudoti jų darbo jėgą, o ugdyti darbo įgūdžius, siekiant nuteistuosius geriau paruošti gyvenimui laisvėje¹⁶. Švedijoje neįtrauktiems į darbą nuteistiesiems pataisos įstaigos sudaro galimybes užsiimti amatu, meninio, kūrybinio pobūdžio veikla. Pažymėtina, kad valstybė ne tik leidžia nuteistiesiems tuo užsiimti, bet ir užtikrina jų konsultavimą, aprūpina juos metodine medžiaga, įrankiais, žaliava ir kitomis reikiamomis tokiai veiklai priemonėmis. Švedijos pataisos įstaigose labai paplitusios ne tik pataisos, bet ir socialinių įgūdžių lavinimo programos nuteistieji lavina maisto ruošimo, skalbimo, savo finansų tvarkymo, vaikų ugdymo ir kitus socialiai naudingus įgūdžius. Kartu su Švedijos nacionaline švietimo agentūra sukurta sistema, leidžianti nuteistiesiems, nespėjusiems pataisos įstaigoje išėiti bendrojo lavinimo arba profesinio rengimo programos, ją baigti, pritaikius lygtinį paleidimą, laisvėje¹⁷.

Teisę nuteistiesiems užsiimti individualia darbo, kūrybine, moksline, menine ir kitokia veikla Lietuvos pataisos namuose numato Bausmių vykdymo kodeksas (BVK 126, 127 str.). Bausmių vykdymo kodeksas (BVK 126, 127 str.) suteikia teisę nuteistiesiems užsiimti individualia darbo, kūrybine, moksline, menine ir kitokia veikla Lietuvos pataisos namuose. Tačiau įstatymas nenumato pataisos įstaigos administracijai pareigos sudaryti sąlygas, leidžiančias tam tikroms nuteistųjų kategorijoms, pavyzdžiui, nuteistiesiems paprastos grupės laikymo sąlygomis (BVK 126 str.1 d.), užsiimti tam tikra veikla, o pareigos pataisos įstaigai sudaryti sąlygas nuteistiesiems užsiimti moksline, menine ir kitokia veikla įstatymas iš viso nenumato (BVK 127 str. 1 d.). Reikia suprasti, kad tokių sąlygų sudarymas yra pačių turinčių teisę ir norinčių užsiimti tam tikra veikla nuteistųjų, o ne pataisos įstaigos rūpestis. Visais atvejais įstatymas neįpareigoja pataisos

16 Rentzmann, W. Prison Philosophy and Prison Education. *Journal of Correctional Education*. 1996, 47(2): 63.

17 Basic facts. Issued April 2010: Swedish Prison and Probation Service Head Office. Department of Informatikon 601 80 Norrköping. Sweden.

įstaigos administracijos sudaryti sąlygas nuteistiesiems užsiimti tam tikra veikla, kaip tai numato tarptautiniai standartai ir pažangiausių šalių praktika, o tik suteikia administracijai teisę (galimybę) tai organizuoti. Taip pat visais atvejais įstatymas neleidžia minėtų rūšių veikla užsiimti nuteistiesiems drausmės grupės laikymo sąlygomis, t. y. pačiai sudėtingiausiai nuteistųjų asmenų kategorijai, reikalaujančiai sustiprintų socialinės reabilitacijos ir kitų pataisos priemonių taikymo.

Kalėjimų departamento 2009 m. sausio–birželio mėn. duomenimis, tik 4,3 proc. visose Lietuvos pataisos įstaigose laikomų nuteistųjų sudaro asmenys, užsiimantys individualia darbo, kūrybine ar kita veikla. Absoliuti visos šalies tokių nuteistųjų dauguma (68 proc.) į nagrinėjamą veiklą įtraukta Pravieniškių antruosiuose pataisos namuose-atviroje kolonijoje. Yra pataisos įstaigų, kuriose iš viso nėra nuteistųjų, įtrauktų į šią veiklą, bent taip rodo Kalėjimų departamento statistika. Todėl minėtos pataisos įstaigos statistika gerina bendrąją Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų statistiką, nes neskaičiuojant šios įstaigos nuteistųjų, užsiimančių alternatyvia darbui veikla, visose kitose pataisos įstaigose tokių nuteistųjų yra 1,3 proc. bendro laikomų nuteistųjų skaičiaus. Tokia padėtis neatitinka tarptautinių elgesio su nuteistaisiais standartų ir taisytina. Pribrendo būtinumas pataisos įstaigų veikloje orientuotis ne tik į nuteistųjų įtraukimą į darbą tradicine šios sąvokos prasme, bet į platesnę užimtumo sąvoką, kuri apima visas užimtumo formas, kaip rekomenduojama tarptautiniuose dokumentuose. Suprantama, kad šios veiklos organizavimas ir realizavimas pareikalaus investicijų iš biudžeto ir kitų paramos formų iš kitų šaltinių (vietinės bendruomenės, NVO, savanorystės, menu ir tradiciniu bei netradiciniu amatu užsiimančių organizacijų, bendrovių ir kt.). Įgyvendinant tarptautines rekomendacijas turės būti sukurtas mechanizmas, kuris minėtoms geros reputacijos organizacijoms atvertų duris į įkalinimo įstaigas ir skatintų jas su įkalinimo įstaigų administracijos pagalba skleisti pataisos įstaigose tarp nuteistųjų pačias pažangiausias amato, meno, kūrybos ir kitų užimtumo formų idėjas ir įtraukti juos į šią veiklą. Tikėtis atgaivinti kitą anksčiau gyvavusią pagrindinę nuteistųjų užimtumo formą – darbą valstybės įmonėse prie pataisos namų nepagrysta ne tik ekonominiu požiūriu, bet ir kalinamųjų motyvacijos ir integracijos į visuomenę aspektais.

3. Laisvės atėmimu nuteistųjų integracijos į visuomenę Lietuvoje atitikties tarptautiniams standartams problemos

Kita svarbi problema yra nuteistųjų pasirengimas savarankiškam gyvenimui išėjus į laisvę ir sėkmingos jų integracijos į visuomenę užtikrinimas. EKT 107 taisyklėje rekomenduojama nuteistiems kaliniamis iki paleidimo tinkamu laiku padėti specialiomis procedūromis ir programomis pereiti nuo gyvenimo kalėjime prie sąžiningo gyvenimo bendruomenėje. Visuotinai pripažinta, kad viena iš svarbiausių priemonių, galinčių pagerinti nuteistųjų reintegraciją į visuomenę, yra kontaktai su išoriniu pasauliu (bendravimas su giminėmis, kitais asmenimis per susirašinėjimą, telefonu, pasimatymus, atostogas ir pan.).

EKT 24 taisyklėje rekomenduojama leisti kaliniams kiek galima dažniau susirašinėti, bendrauti bei matytis su giminėmis bei kitais asmenimis. Įkalinimo įstaigos administracijai rekomenduojama padėti kaliniams palaikyti kontaktus su išoriniu pasauliu ir suteikti jiems tinkamą paramą šiems kontaktams palaikyti.

Nuteistiesiems, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę pataisos namuose lengvosios ir paprastosios grupių laikymo sąlygomis bei atliekantiems šią bausmę nepilnamečių pataisos namuose ir atvirose kolonijose, Bausmių vykdymo kodeksu nustatytą telefoninių pokalbių ir pasimatymų skaičių ir trukmę galima pripažinti pakankamais. Tuo tarpu šių kontaktų griežtas apribojimas nuteistiesiems, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę kalėjimuose bei pataisos namuose drausmės grupės laikymo sąlygomis, negalima pavadinti pažangiu, padedančiu užtikrinti sėkmingą jų būsimoją integraciją į visuomenę ir atitinkančių tarptautinius elgesio su kaliniais standartus. Tarptautinių elgesio su kaliniais standartų analizė rodo, kad kontaktų su išoriniu pasauliu apribojimai nuteistiesiems tarptautiniuose dokumentuose nėra sveikintini. Antai EKT 60 taisyklėje nustatyta, kad dėl nuobaudos kaliniams negalima visiškai uždrausti palaikyti ryšių su šeima. O tam tikrais atvejais ir esant išskirtinėms aplinkybėms atskirų kalinių atžvilgiu gali būti imtasi specialiųjų sustiprintos apsaugos ar saugumo priemonių, bet tokios priemonės turi būti taikomos individualiai, o ne kalinių grupėms. Taip pat turi būti nustatytos aiškios procedūros, kuriomis būtų vadovaujama taikant šias priemones kaliniui (EKT 53 taisyklė). Todėl galima teigti, kad toks „urminis“ kontaktų su išoriniu pasauliu minėtoms nuteistųjų kategorijoms apribojimas neatitinka tarptautinių standartų ir užsienio šalių pažangios praktikos. Antai Danijos įkalinimo įstaigose nuteistuosius dažniausia galima aplankyti du tris kartus per savaitę ar net kasdien, jei lankoma ne darbo valandomis. Vizitavimai dažnai visai nekontroliuojami. Jie vyksta vienvietėse kalinių kameroose arba specialiai tam įrengtoje patalpoje. Kalėjimų darbuotojai kontroliuoja, kad vizitų metu nebūtų įnešama narkotikų ar kitų uždraustų daiktų. Koks yra lankymo tikslas, paprastai nesidomima¹⁸.

Kalinių išvykos už kalėjimų ribų Danijoje yra normalus ir paplitęs reiškinys. Manoma, kad laikinas išleidimas iš kalėjimo būtinas dėl šių priežasčių:

1. Tai tik vienintelis būdas įkalinį palaikyti normalius santykius su savo giminėmis ir pažįstamais natūralioje aplinkoje.
2. Tai geriausias būdas atsikratyti monotonijos ir netikro saugumo jausmo.
3. Trumpalaikis išleidimas prisideda prie piliečių saugumo stiprinimo.

Kaip rodo danų tyrimo rezultatai, išleidžiami kaliniai turi žemesnį recidyvų skaičių. Jie mano, kad jeigu kalinys žino, kad jo išvyka nesukels problemų, tai jis bus išleidžiamas ir kitą kartą. Jei ne, jis nebebus išleidžiamas. Kai kalinys turi galimybę laikinai išeidamas iš kalėjimo sumažinti įtampą, jam įkalinimas tampa lengvesnis. Jis darosi ne toks agresyvus, todėl tiek kalinių, tiek kalinių ir personalo santykiai gerėja. Manoma, kad kalinių agresyvumas gerokai sumažėjo ir apskritai jie tapo mažiau pavojingi visuomenei būtent dėl plataus laikino kalinių išleidimo taikymo kalėjimuose. Nusikaltimai naudo-

18 Rentzmann, W., *supra* note 14, p. 61.

jant prievartą kai kuriose šalyse dabar tesudaro mažiau nei 2 proc. bendro nusikaltimų skaičiaus – manoma, kad tai taip pat šio išleidimo padarinys.

Natūralu, kad kaliniai neišleidžiami, jei yra rizikos, kad tuo bus piktnaudžiaujama. Atvirose Danijos kalėjimuose kaliniai gali išeiti savaitgaliais nuo penktadienio popietės iki sekmadienio vakaro kas trečią savaitę. Laikiniai kaliniai gali būti išleidžiami ir iš uždarų kalėjimų, jei jie išbuvo apie ¼ nuteisto laiko ir jei nėra rizikos, kad jie piktnaudžiaus tokiomis savo galimybėmis. Beveik 1/3 uždarų kalėjimų kalinių reguliariai naudojasi šia lengvata. Taip pat kaliniai turi galimybę išeiti specialiomis progomis (vestuvės, laidotuvės, gimtadienio šventės ir kt.), taip pat leidžiami ir trumpi išėjimai prieš paleidimą, pavyzdžiui, susirasti darbą ar būstą. Pagaliau, nemažas kalinių skaičius kasdien išeina iš kalėjimo dirbti ar mokytis įprastose civilinėse įstaigose.

Tarptautiniai dokumentai taip pat nustato, kad atostogos yra viena priemonių, lengvinančių kalinių socialinę reintegraciją. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (82)16 dėl kalinių atostogų valstybių narių vyriausybėms rekomenduojama suteikti kaliniams atostogas gydimosi, mokslo, darbo, šeimos ir kitais socialiniais pagrindais¹⁹. Rekomenduojama teikti atostogas ne tik atviro, bet ir uždaro tipo kalėjimų kaliniams atsižvelgiant į:

- nusikaltimo pobūdį ir rimtumą, paskirtos bausmės trukmę ir jau iškalėtą laiką,
- kalinio asmenybę ir elgesį bei pavojingumo visuomenei laipsnį,
- kalinio šeiminių ir socialinę padėtis, kurios kalinimo laikotarpiu gali būti pasikeitusios,
- atostogų tikslą, jų trukmę bei sąlygas (rekomendacijos 2 punktas).

Taip pat rekomenduojama atostogų nesuteikimą nuteistiesiems naudoti kaip drausminę sankciją ir tik jų piktnaudžiavimo teikiamomis atostogomis atvejais įdėmiai stebėti ir vertinti šią priemonę ir plačiai informuoti visuomenę apie atostogų sistemos tikslus, veikimą ir rezultatus (rekomendacijos 8 punktas).

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (2003)22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) taip pat rekomenduojama suteikti nuteistiesiems, rengiamiems lygtiniam paleidimui, galimybes palaikyti, nustatyti ar atnaujinti ryšius su savo šeimomis bei artimais giminaičiais, užmegzti ryšius su tarnybomis, organizacijomis ir savanorių asociacijomis, galinčiomis padėti lygtinai paleistiems kaliniams prisitaikyti prie gyvenimo visuomenėje. Tam tikslui kaliniams turėtų būti suteikiamos ir įvairių formų atostogos (rekomendacijos 14 punktas)²⁰.

Lietuvoje laisvės atėmimu nuteistųjų atostogos ir išvykos iš pataisos įstaigų dar netapo tokiu paplitusiu reiškiniu, kaip Skandinavijoje, ir tik menkas nuteistųjų Lietuvoje

19 Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation R(82)16 of the Committee of Ministers to member states on prison leave. (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies). *Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions*. Council of Europe, Strasbourg, 2007, p. 138.

20 Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole). (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies). *Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions*. Council of Europe, Strasbourg, 2007, p. 68.

skaičius naudojasi šia teise skirtingais Bausmių vykdymo kodekse numatytais pagrindais. 2009 m. Lietuvos pataisos įstaigose absoliučiai nuteistųjų daugumai (71,5 proc.) buvo leista išvykti už pataisos įstaigos ribų humanistiniais sumetimais (BVK 105 str. pagrindu – dėl artimųjų gimineičių mirties ar jų sunkios ligos) ir dažniausiai su palyda, kurios metu įstatymas leidžia nuteistiesiems uždėti antrankius. Tuo tarpu tik trisdešimčiai nuteistųjų (28,5 proc. visų nuteistųjų, kuriems buvo leista išvykti iš pataisos įstaigų, ir 0,4 proc. bendrojo nuteistųjų, laikomų pataisos įstaigose, skaičiaus) buvo leista išvykti į namus kitais pagrindais (žr. 1 lentelę). Statistika rodo, kad nuteistųjų trumpalaikio išleidimo iš pataisos įstaigos be palydos praktika Lietuvoje, nors ir įteisinta įstatyme, tačiau neatitinka tarptautinių elgesio su kalinamaisiais standartų, pažangios Europos valstybių patirties ir neprisideda prie veiksmingesnės nuteistųjų reintegracijos visuomenėje. Todėl siekiant didinti nuteistųjų, ypač nuteistųjų, rengiamų lygtiniam paleidimui iš laisvės atėmimo vietų, reintegracijos visuomenėje veiksmingumą, reikia praplėsti galimybes taikyti jiems išvykas, numatytas Bausmių vykdymo kodekse. Šiam tikslui turėtų būti parengti ir eksperimento pagrindu aprobuoti nuteistųjų, išleidžiamų už pataisos įstaigos ribų be palydos įvairiais teisės pagrindais, piktnaudžiavimo rizikos vertinimo metodika ir kriterijai.

1 lentelė. Išvykų iš pataisos įstaigų ir atostogų su teise parvykti į namus nuteistiesiems laisvės atėmimu suteikimas 2009 m.²¹

Pataisos įstaigose bausmę atliekantys asmenys (2009 m. sausio 1 d.)	6921
Nuteistieji, kuriems buvo leista trumpam išvykti iš pataisos įstaigų Iš jų:	83
• už pataisos įstaigos ribų (BVK 105 str.)	75
• į namus (BVK 104 str.)	8
Nuteistieji, kuriems buvo suteiktos nemokamos atostogos su teise parvykti į namus (BVK 130 str.)	22
Iš viso	105

Išvados

Tarptautiniai baudžiamosios justicijos ir elgesio su nuteistaisiais ir kitais įkalintaisiais standartai yra vienas pažangiausių orientyrų, rodančių metodus ir būdus, kuriais valstybėms, reformuojančioms savo šalies baudžiamąją ir bausmių vykdymo politiką bei laisvės atėmimo bausmių ir suėmimo taikymą, rekomenduotina tobulinti nagrinėjamos srities praktiką ir galima pasiekti aukštesnius rezultatus, užtikrinančius didesnę

21 Nuteistųjų skaičius, sudėtis (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaita. 2009 m. suvestinė. Kalėjimų departamentas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2010-09-25]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

visuomenės saugumą. Nagrinėjamų standartų sėkmingas realizavimas Europos valstybių praktikoje rodo jų gyvybingumą ir nemenką reikšmingą pavyzdį kitoms valstybėms, siekiančioms nagrinėjamos srities reformų arba tobulėjimo. Laisvės atėmimo bausmės ir suėmimo taikymo praktika Lietuvoje tam tikrais aspektais ne visada atitinka tarptautinius baudžiamosios justicijos standartus ir pažangią Europos valstybių patirtį, todėl Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemoje nagrinėjamų standartų įgyvendinimas pageidautinas ir naudingas.

Atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų nuostatas dėl suėmimo ir terminuoto laisvės atėmimo bausmės taikymo, būtina peržiūrėti šalies baudžiamąją politiką, įstatymus bei jų įgyvendinimo praktiką siekiant gerokai sumažinti šių priemonių ir sankcijų taikymą. Tai pareikalaus atitinkamų Lietuvos Respublikos baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo kodeksų pataisų. Dėl keičiamos baudžiamosios politikos taip pat labai svarbus yra tikslinių grupių atsakingų asmenų orientavimas ir švietimas ir visų pirma prokurorų ir teisėjų tikslinis informavimas ir mokymas priiminėti kitus sprendimus, ypač dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo. Asmenys, susiję su bausmių skyrimu, turi būti tikri, kad šios alternatyvos įkalinimui yra patikimos ir veiksmingos. Šiuo metu valstybės valdymo ir valdžios institucijose labai aktyviai diskutuojamas Probacijos įstatymo projektas, kuriuo siekiama pagrindinio tikslo – didinti alternatyvių laisvės atėmimo bausmei priemonių efektyvumą. Todėl dabar yra palankiausias laikas aptarti Lietuvos Respublikos baudžiamosios politikos pokyčius siekiant Lietuvoje modernizuoti alternatyvias laisvės atėmimo bausmei sankcijas. Šių priemonių taikymas duos ir nemenkos ekonominės naudos valstybei.

Lietuvoje nuteistųjų laisvės atėmimo bausme užimtumo teisinis reglamentavimas ir organizavimas neatitinka tarptautinių standartų ir pažangios Europos Sąjungos valstybių praktikos. Šalies ekonominė padėtis, jos ilgalaikės perspektyvos ir tarptautiniai elgesio su kaliniais standartai orientuoja pataisos įstaigas ne tik į nuteistųjų įtraukimą į darbą tradicine šios sąvokos prasme, bet ir į platesnę užimtumo sąvoką, kuri apima visas įmanomas ir visuomenei bei nuteistųjų sėkmingai integracijai į bendruomenę naudingas užimtumo formas. Šių formų įdiegimas ir organizavimas gali pareikalauti papildomų investicijų iš biudžeto ir kitų šaltinių, tačiau nusigręžimas nuo jų šiandien reiškia atsilikimą ir nuo pažangos nuteistųjų užimtumo organizavimo praktikos srityje dešimtmečiams. Tikėtis atgaivinti kitą anksčiau gyvavusią pagrindinę nuteistųjų užimtumo formą – darbą valstybės įmonėse prie pataisos namų, šiandien neleidžia niūrios ekonomikos ateities prognozės.

Tarptautiniai elgesio su kaliniais standartai bei pažangi kitų Europos valstybių praktika ragina laisvės atėmimo bausmių vykdymo praktikoje veiksmingiau diegti nuteistųjų integracijos į visuomenę priemones kartu atsisakant nereikalingų ir kartais nepateisinamų naudingų nuteistųjų kontaktų su išoriniu pasauliu apribojimų. Manytina, kad pasimatymų nuteistiesiems, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę kalėjimuose bei pataisos namuose drausmės grupės laikymo sąlygomis, suteikimas nesukels jokių neigiamų padarinių pataisos įstaigose ir tik sustiprins nuteistųjų ryšius su šeima, padės pataisos įstaigos administracijai sustiprinti pataisos proceso ugdomąjį poveikį. Atliekant šią nuobaudą nuo šešių mėnesių iki vienerių metų drausmės grupės nuteistieji įstatymu

nemotyvuojami keistis iki nuobaudos atlikimo pabaigos. Todėl vadovaujantis progresyvaus bausmės atlikimo principu siūlytina numatyti Bausmių vykdymo kodekse šių nuteistųjų kategorijų asmenims galimybę gauti pasimatymus. Šios sąlyginės nuteistųjų teisės realizavimas įstatyme turi būti susietas su konkretaus asmens elgesio vertinimu, noru keistis, dalyvauti socialinės reabilitacijos ir švietimo programose, dirbti ir pan. Tai padės užtikrinti šios sudėtingos nuteistųjų asmenų kategorijos sėkmingesnę elgesio korekciją ir integraciją į visuomenę. Nuteistųjų išvykų už pataisos įstaigų ribų bei atostogų sistema, numatyta Bausmių vykdymo kodekse, taip pat turi padėti nuteistiesiems sėkmingai integruotis į visuomenę. Todėl manytina, kad turėtų būti parengti ir eksperimento pagrindu aprobuoti nuteistųjų, išleidžiamų už pataisos įstaigos ribų be palydos įvairiais teisės pagrindais, piktnaudžiavimo rizikos vertinimo metodika ir kriterijai, kurie padės efektyviau panaudoti atostogų sistemą sėkmingai nuteistųjų integracijai į visuomenę. Šie pasiūlymai pagrįsti tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų dėl laisvės atėmimo vykdymo analize ir pažangia užsienio valstybių praktika.

Literatūra

- 2010 m. Teisingumo ministerijos veiklos prioritetai [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-24]. <http://www.tm.lt/dok/III_prioritetai.pdf>.
- Annual penal statistics*. Pc-cp\space\documents\pc-cp (2010) 07–e. Council of Europe. Strasbourg, 22 March 2010.
- Basic facts. Issued April 2010: Swedish Prison and Probation Service Head Office. Department of Informatikon 601 80 Norrköping. Sweden.
- Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation R(82)16 of the Committee of Ministers to member states on prison leave. (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1982 at the 350th meeting of the Ministers' Deputies). *Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions*. Council of Europe, Strasbourg, 2007.
- Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation R(99)22 of the Committee of Ministers to member states concerning prison overcrowding and prison population inflation. (Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1999 at the 681st meeting of the Ministers' Deputies). *Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions*. Council of Europe, Strasbourg, 2007.
- Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole). (Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003 at the 853rd meeting of the Ministers' Deputies). *Compendium of conventions, recommendations and resolutions relating to penitentiary questions*. Council of Europe, Strasbourg, 2007.
- Council of Europe. Annual Penal Statistics – SPACE I – 2008, Strasbourg, 22 March 2010. PC-CP (2010) 07. SURVEY 2008. By Marcelo F. Aebi, Natalia Delgrande. University of Lausanne, Switzerland.
- Council of Europe. Committee of Ministers. Consistency in sentencing: recommendation No. R (92) 17, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 October 1992 and explanatory memorandum. Strasbourg: Council of Europe Press; Croton, NY: Manhattan Pub. Co. [distributor], 1993.

- Council of Europe. European Court of Human Rights. Third Section. *Case of Ramirez Sanchez v. France*. Appl. No. 59450/00, Judgment, Strasbourg. 27 January 2005.
- Jočienė, D. Lietuvos Respublikos pralaimėtos bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme: teisinės pamokos ir ateities perspektyvos [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-09-13]. <http://tm.infolex.lt/?item=stras_publ>.
- Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikaltamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos*. Sudarytojas Aidukas, M. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
- Nuteistųjų skaičius, sudėtis (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaita. 2009 m. suvestinė. Kalėjimų departamentas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2010-09-25]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
- Rentzmann, W. Prison Philosophy and Prison Education. *Journal of Correctional Education*. 1996, 47(2).
- Responses of the Lithuanian Government to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Lithuania from 21 to 30 April 2008. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-11]. <<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-24-inf-eng.htm>>.
- Sakalauskas, G. Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*. 2007, 2.
- Seimo kontrolierius: Albina Radzevičiūtė. Pažyma dėl savo iniciatyva pradėto tyrimo dėl galimų žmogaus teisių pažeidimų neužtikrinant Lietuvos higienos normų atitinkančių laikymo sąlygų Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime bei Šiaulių ir Kauno tardymo izoliatoriuose [interaktyvus]. Nr. 4d-2008/2-1277 [žiūrėta 2010-06-12]. <<http://www.lrski.lt/index.php?p=0&l=LT&n=62&pazyma=3463>>.
- Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos 2009 m. suvestinė. Kalėjimų departamentas [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2010-09-23]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.
- Švedas, G. *Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai bylose prieš Lietuvą bausmių vykdymo klausimais*. Vilnius: UAB „Vaibira“, 2008.

ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE STANDARDS IN THE EXECUTION OF THE IMPRISONMENT SENTENCE

Dmitrij Usik

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *In this article, an attempt is made to reveal the problem of the compliance of criminal and penitentiary policies with international standards of criminal justice in the execution of the imprisonment sentence. It reveals the importance of international standards for the national penal system as well as the legal and institutional preconditions and opportunities for the improvement of the effectiveness of custody and sentences related to imprisonment. As Lithuania cannot copy the social policies, models and law (as well as the criminal justice*

system) of other countries, international standards for the development of criminal justice is one of the most important and innovative ideas in the area in question, because they are based on generally accepted contemporary thinking and internationally accepted ideas.

In the context of international standards for the treatment of convicts, the aim of this article is to analyse the political, legal and organizational conditions and to reveal the opportunities for the realization of these relevant standards in Lithuania. The analysis of some of the European Union (EU) best practices revealed inconsistencies of the Lithuanian law and custodial practice with international standards for the treatment of convicts. The author of the article reviews the development of the policy of imprisonment in Lithuania, laws and development prospects of criminal justice as well as the practice of institutions responsible for criminal justice. Also, the author examines the reasons for the unfavourable solutions and evaluations of the European Committee against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT) as well as the decisions of the European Court of Human Rights on the ill-treatment of detainees, convicts' living conditions, health services, etc.

The analysis of the practice of imprisonment in the context of international standards and the application of these standards in EU countries indicates that there is a need to review the criminal policies, laws and the implementation of the laws regarding custody and imprisonment in Lithuania. International standards for the treatment of prisoners and the good practice of some European countries calls for an effective practical implementation of some approved methods of successful integration of convicts into society together with the removal of unnecessary restrictions on certain categories of convicts' contact with the outside world and the use of different types of leave for offenders.

Keywords: *international criminal justice standards, imprisonment, criminal and penitentiary policy.*

Dmitrij Usik, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Mediacijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: penitencinė teisė, tarptautiniai baudžiamosios justicijos standartai, probacija užsienio valstybėse.

Dmitrij Usik, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Mediation, associate professor. Research interests: penitentiary law, international standards for the treatment of offenders, probation in foreign countries.